

J.L. Coetser

Die dieper reg (N.P. van Wyk Louw): Royce, regsídee, resepsie

Abstract

*In an archival document playwright N.P. van Wyk Louw recognizes the influence of the American philosopher Josiah Royce (1855-1916) on his choral drama, **Die dieper reg**. Louw specifically attends to the explanation of Royce's concept of loyalty to loyalty – a concept which was initially used in *The Philosophy of Loyalty* (1908). Royce's concept has a direct bearing on the legal and ethical stance implied in the drama. The concept may also be related to the article "Die ewige trek", which Louw published in 1938.*

*Literary critics such as Opperman, Van Rensburg and Olivier have directed their attention to the legal and ethical stance in **Die dieper reg**. However, until now, no attention has been paid to the influence Royce had on **Die dieper reg**. This article traces part of the influence Royce exerted on the work.*

1. Inleiding

Vyf en vyftig jaar nadat N.P. van Wyk Louw se koordrama vir die eeufesherdenking van die Groot Trek in 1938 vir die eerste keer gepubliseer is, ontvang dit steeds kritiese aandag. Die mees onlangse aandag is van Gerrit Olivier in sy gepubliseerde proefskrif, *N.P. van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek* (1992). In die gedeeltes oor *Die dieper reg* gee Olivier veral aandag aan die ideologies-kritiese aspekte van die geskrewe teks, in die besonder aan die invloed daarop van wat vandag 'n bloed-en-bodem-filosofie genoem kan word. Hy toon aan dat daardie opvattings gewortel is in die Europese, veral Duitse, filosofiese denke van die vorige en aan die begin van hierdie eeu.

'n Saak waaraan Olivier nie uitgebreid aandag gee nie is die invloed van Amerikaanse filosofiese denke op Louw se opvattinge, by name die invloed van Josiah Royce (1855-1916). Hoe belangrik die rol was wat Royce se opvattinge gespeel het, blyk daaruit dat dit een van die invloede is wat Louw by name noem in die

werksdokumente wat op *Die dieper reg* betrekking het.¹ Daardie vermelding tree op as 'n aanduiding van die gebruik wat Louw in hierdie geval van Royce gemaak het.

Soos Louw is Royce ook deur die Europese filosofiese denke beïnvloed. Hy studeer tussen 1875 en 1878 in Europa aan die Universiteite van Leipzig en Göttingen. Later studeer Georges Santayana, met wie se werk Louw bekend was (Olivier, 1992:64, 129), onder Royce se leiding. Die verwantskap tussen Royce se opvattinge en die filosofieë van persone wat later 'n verbintenis met die Duitse nasionaal-sosialisme sou hê (Olivier, 1992, hoofstuk 1, maar veral bladsy 24 tot 35), tree na vore onder andere in die klem wat die *wil* en *self* in Royce se denke ontvang (Smith, 1967:225). Die aansluiting van Royce se opvattinge by *Die dieper reg* blyk in die besonder uit die verband wat Louw tussen *wil* en *daad* lê in die opstel “Die ewige trek”, wat betrekking het op die drama.

Die doel met hierdie artikel is om die invloed van enkele van Royce se opvattinge op *Die dieper reg* na te gaan. Die bespreking begin met 'n kort uiteensetting van sy teorie van lojaliteit aan lojaliteit. Omdat Royce se invloed verband hou met die regsïdee in die werk, betrek die bespreking daarna die dramaturg se persoonlike opvattinge oor “'n klein volk se reg om kragdadig op te tree” (soos hy dit self in dokument 2.AO.13 stel) en die resepsie van die drama.

2. Royce

2.1 Lojaliteit aan lojaliteit

Van Wyk Louw verwys in dokument 2.X.9 na Royce. Die opskrif van die betrokke gedeelte in die dokument is “Die Hoogste Reg”. Die dramaturg se verduideliking van die hoogste reg lui soos volg:

Die een algemeenste hoogste begrip vd reg – so ver [invoeging: “so algemeen”, J.L.C.], dat dit vir ons inhoudloos lyk (Kant?) – maar wat alle handeling vd mens na hom toe trek [vervolgens tot voor die dubbelpunt deurgehaal, J.L.C.] soos die maan die water vd see: altyd verlange, nooit bereiking nie.

---

¹ Die verwysing na Royce kom voor in dokument 2.X.9. Laasgenoemde is die standnommer van die betrokke item in die N.P. van Wyk Louw-versameling van dokumente wat in die Dokumentasiesentrum van die J.S. Gericke-biblioteek van die Universiteit van Stellenbosch bewaar word. Hierdie en ander soortgelyke argivale bronne is ontsluit in die *Katalogus van dokumente* in die N.P. van Wyk Louw-versameling (Universiteitsbiblioteek, Stellenbosch, 1988).

Selfs die bese wat ander mense wil verlei, maar die knie voor daardie majesteit buig, & sy bese wil as reg vermom; elkeen moet die formules vd Reg gebruik sodra hy met ander wil omgaan. Dit is uiteindelik die enigste taal wat tussen mens en mens verstaan word.

En tog ken ons dit nie & geen formule vang dit vas nie.

Royce: "Loyalty to loyalty" – dat die mens "loyal" is aan een of ander ding groter as hyself; en wanneer hy selfs die verskillende "loyalty" vir ander respekteer, is hy "loyal to loyalty" & so ontstaan die "edeler gemeenskap".

Daardie tweede "loyalty" van Royce is die hoogste Reg waaraan ek dink; en juis dat twee volkome eerlike mense in hul lojaliteit kan verskil, wys hoe dit omvattender as enige begrip of enige konkrete ideaal is.

In die aanhaling is die rol van die *wil* implisiet (vergeelyk die woorde, "sy bese wil as reg vermom"). Fuller (1981:274) verduidelik die verband tussen *wil* en *lojaliteit* by Royce soos volg:

The will, like the intellect, reaches after and finds its peace in the Absolute. The moral life lies in seeking the ever widening meaning of our individual lives and identifying ourselves with it. This self identification with larger meaning is loyalty – the basis and the essence of all human virtue.

Louw noem die hoogste reg "die een algemeenste hoogste begrip vd reg"; vir Fuller is dit die vereenselwiging met die Absolute. Daardie vereenselwiging stem in *Die dieper reg* ooreen met die vereenselwiging van die wil van die Trekkers met die wil van die Stem van die Geregtigheid. Die onbepaalde betekenis wat Fuller aan die woord *Absolute* gee, sluit by Van der Walt (1985:11) se interpretasie aan dat nie God self die uitspraak oor die Trekkers lewer nie, maar sy Geregtigheid. In sy interpretasie van Royce se teorie oor "the Absolute Knower" gee Smith (1967:226) toe dat "Absolute Knower" 'n ekwivalent vir 'God' mag wees.

Uit bostaande verduideliking blyk dit dus dat Louw bekend was met Royce se gedagtes in sy werk *The Philosophy of Loyalty*, wat in 1908 gepubliseer is. (My verwysings is na Royce 1971, wat uittreksels van kerngedeeltes uit die 1908-publikasie bevat.) In daardie werk ontwikkel Royce sy teorie van lojaliteit as die hoogste etiese norm. Met die begrip *loyalty* bedoel hy "(t)he willing and practical and thoroughgoing devotion of a person to a cause". Toegepas op *Die dieper reg* het daardie lojaliteit twee betekenis: 'n onbewuste toewyding aan die wil van God én 'n bewuste, vrywillige toewyding aan hul eie wil om te trek deur die Trekkers. Dat die Trekkers se toewyding aan die wil van God in die teks vir hulle aanvanklik onbewus is, blyk per implikasie uit die skroomvallige wyse waarop hul die Saal van die Ewige Geregtigheid betree. Dit blyk ook uit die dramaturg se historiese agternaperspektief van die Groot Trek in die opstel "Die ewige trek" (Louw, 1986a:94-102; hieroor later meer).

Royce (1971:286, 292) was hom daarvan bewus dat lojaliteit aan 'n saak nie altyd suiwer is nie. In hierdie verband wil dit voorkom of die rol van Aanklaer in *Die dieper reg* doelbewus en in navolging van onder andere Royce is. In sy aanklag lê hy die onsuiver lojaliteit van die Trekkers bloot. Op bladsy 16 en 17 van die teks beskuldig hy hulle van opstand, wetteloosheid, dwaasheid, grondhonger en eiesinnigheid.

Daarom stel Royce as 'n uitbreiding van die begrip *lojaliteit* en as hoogste waarde, die konsep “loyalty to loyalty” voor. Smith (1967:228) gee die volgende samevatting daarvan:

It is only through loyalty to loyalty itself, the virtue that makes all social life possible, that the self can solve the basic problems of ethics, which is to find a good that is at once objective, in the sense that it constrains our purely individual and subjective interests, and freely chosen, so that the self can acknowledge its obligatory character.

[My kursivering.]

Uit die beklemtoonde woorde in Smith se samevatting blyk dit dat lojaliteit aan lojaliteit, benewens 'n religieuse basis, ook 'n sosiale basis het. Royce (1971:292) gee die volgende verduideliking daarvan:

If, namely, I find a cause, and this cause fascinates me, and I give myself over to its service, I in so far attain what, for me, if my loyalty is complete, is a supreme good. But my cause, ... is a social cause, which binds many into the unity of one service. My cause, therefore, gives me, of necessity fellow servants, who with me share this loyalty, and to whom this loyalty, if complete, is also a supreme good. So far, then, being loyal myself, I not only get but give good; for I help to sustain, in each of my fellow servants, his own loyalty, and so I help him to secure his own supreme good. In so far, then, my loyalty to my cause is also a loyalty to my fellow's loyalty. ... And so, a cause is good, not only for me, but for mankind, in so far as it is essentially a loyalty to loyalty, that is, is an aid and a furtherance of loyalty in my fellows.

Die uitgangspunt in *The Philosophy of Loyalty* (Royce, 1971:324), dat die mens sy selfverwesening binne 'n sosiale raamwerk vind, moet saamgelees word met die verduideliking van die verband tussen lojaliteit en sy ‘metafisiese aspek’:

Loyalty has its metaphysical aspect. It is an effort to conceive human life in an essentially superhuman way, to view our social organizations as actual personal unities of consciousness, unities wherein there exists an actual experience of that good which, in our loyalty, we only partially apprehend.

Op bladsy 327 vervolg Royce: “But we all need the superhuman, the city out of sight, the union with all life, – the essentially eternal”. Dié verduideliking bete-

ken dat lojaliteit aan lojaliteit nie meer bloot 'n sosiale raamwerk het nie: dit het ook 'n religieuse/morele raamwerk, waarin die tweede lojaliteit (“loyalty to loyalty”) op die “essentially eternal” gerig is. Die sosiale verband gaan, met ander woorde, nie verlore nie, maar word in “the essentially eternal” opgeneem. Die mate van universaliteit wat aan “loyalty to loyalty” geheg kan word, blyk juis uit die samevoeging van die sosiale en religieuse raamwerke. Royce (1971:292, kyk die aanhaling bo) se verwysing na “fellow servants” en “mankind” vir wie die tweede lojaliteit “a supreme good” is, sluit hierby aan.

2.2 Samevatting

Royce (1971) vat die voorafgaande verduideliking soos volg in sy voorlaaste (bladsy 328) en finale (bladsy 329) omskrywing van *lojaliteit* vas:

Loyalty is the will to manifest, so far as is possible, the Eternal, that is, the conscious and superhuman unity of life, in the form of the acts of an individual Self.

Loyalty is the Will to Believe in something eternal, and to express that belief in the practical life of a human being.

Dit is opmerklik hoe prominent die *wil* (“Loyalty is the will ...”) in die aanhalings is. Vir Royce is die mens se wilsbeskikking vry, en, indien dit daarop gerig is om die goeie te dien, strek dit tot die voordeel van die gemeenskap. Dit dra uit-eindelik by tot die ontstaan van die “edeler gemeenskap”, soos Louw dit in dokument 2.X.9 noem. Royce se siening van *lojaliteit* berus daarom op gedeelde natuurlike belange, wat deur vrye wilsbeskikking tot selfverwesenliking lei.

In die aanhalings tree, samevattend, kemelemente van Louw se siening van die reg in *Die dieper reg* na vore: die klem op die *wil*, op die mens se vrye wilsbeskikking, op die daad wat daaruit voortvloei en die lojaliteit aan “Die Hoogste Reg” (dokument 2.X.9): lojaliteit. Wat Louw by Royce se klem op die *wil* in *Die dieper reg* toegevoeg het, is die rol van die Goddelike wil en die interaksie daarvan met die Trekkers se wil. Die aanleiding daartoe kom egter ook by Royce (1971:328, die aanhaling bo) voor.

3. Regsidee

'n Aanduiding van die aard van 'n regsdeed in *Die dieper reg* kom voor in dokument 2.AO.13. Dié dokument het die opskrif, “Vir Hg.-artikel oor Dieper Reg” en het as subtitel, “Aantekeninge by die Koorspel: Die Dieper Reg”. Dit is bekend dat hierdie geleentheidswerk die gevolg was van 'n versoek deur Anna Neethling-Pohl (1974:112) vir 'n “kort stuk oor die voortrek” by geleentheid van die Voortrekkereufees. Daarom gee die inhoud van dokument 2.AO.13 'n aan-

duiding van die aard van die dramaturg se persoonlike opvattinge oor die betekenis van die Groot Trek.

Onder die opskrif “Filosofiese Gedagte” (dokument 2.AO.13) skryf hy soos volg:

Dit is miskien haastig geskrywe en as geleentheidsgedig; aan die ander kant dalk ook nie so haastig nie. Iets wat ek jarelank oor gedink het: die *etiese & religieuse fundering* van 'n *kragdadige nasionalisme* wat op *bloedsbewustheid* berus. Toe die geleentheid gekom het, het die werk byna van self gestalte aangeneem. Dat die vrug vinnig val, is geen bewys dat hy nie langzaam ryp geword het nie.

Die probleem van 'n klein volk se reg om kragdadig op te tree & sy wil deur te set, selfs voor hy nog 'n ryk kultuur het wat dit kwansuis sou kon regverdig; is die *intellektuele sentrum* vd gedig; die verlangete wat in die *Klaagsang* (heel laaste geskryf) uitgedruk word, miskien dan die *emosionele dryfveer* wat die werk laat ontstaan het (maar wie v. ons sal ons diepste dryfvere self ken?)

[My kursivering.]

Volgens hierdie aantekeninge gaan dit in *Die dieper reg*, soos in sy latere geleentheidsdramas *Die vonnis*, *Kruger breek die pad oop*, *Koning-Eenoog* en *Die pluimsaad waai ver vir* die dramaturg oor die nasionalisme. Vir Louw word dié (“kragdadige”) “nasionalisme” gekwalifiseer deur “die etiese & religieuse fundering ... wat op bloedsbewustheid berus”.

Bostaande formulering herinner inderdaad aan die bloed-en-bodem-nasionalisme wat in die ontstaanstyd van *Die dieper reg* in nasionaal-sosialistiese Duitsland gangbaar was en waarvan Louw vir 'n wyle 'n aanhanger was. Om uit die aanhaling (dokument 2.AO.13) egter 'n ongekwalifiseerde bloed-en-bodem-nasionalisme in *Die dieper reg* af te lei, strook nie met Louw se vermelding van die “intellektuele sentrum” en die “emosionele dryfveer” van die werk nie. Die vermelding van intellek én emosie skep die indruk dat daardie geestelike kragte wedyersyds as korrekatief by Louw kon opgetree het. Dié indruk word versterk deur die feit dat Louw se bewondering vir die nasionaal-sosialisme nie dierend was nie.²

---

² W.E.G. Louw (dokument 2.K.1.47.7) begin sy brief van 7 Julie 1936 aan sy broer soos volg: “Baie dankie vir jou lang, interessante en langsaamerhand kwaai-erwordende brief! Hoe kapittel jy my nie oor my bedenkinge teen die nas.-sosialisme nie!” Ook Opperman (1973:202) beweer: “In 1934 word Van Wyk Louw kwaai Nasionalis en groter bewonderaar van die Nasionaal-Sosialisme.” Dat Van Wyk Louw se belangstelling in die nasionaal-sosialisme egter nie permanent was nie, blyk onder andere uit sy afwysing van “die patriotiese poësie van 'n Körner en Arndt in Duitsland, of van 'n Helmers in Holland”. Teenoor “die patriotiese poësie van 'n Körner” stel hy (Louw, 1986a:22) in November

Dit is opmerklik dat die ‘fundering’ van die werk, naamlik die fokus op die woorde “bloedsbewustheid” en “nasionalisme” (dokument 2.AO.13, die aanhaling bo), nie ongemerk by die eerste resepsie daarvan verbygegaan het nie. Sò skryf resesent J.J.K. in *Die Volksblad* van 6 Augustus 1938:

Van Wyk Louw het reeds ... blyk(e) gegee ... dat die leed en lyding van ons Boere-voorgeslag vir die ideaal van vrye volkseienheid nie in 'n barre toekoms verlore mag gaan en in *die wêreld se volkery* onbetuigd mag bly nie. In hierdie koordig word dit as 'n saak van ewige, onverwoesbare reg gesien dat die Voortrekkers se suiwere daad en getrouheid aan *die stem van die bloed* selfs voor Gods regverdigheid moet bestaan .....

[My kursivering.]

Die beklemtoonde woorde in die resensie dui daarop dat J.J.K. “die stem van die bloed” (in dokument 2.AO.13 is dit “bloedsbewustheid”) plaas teen die agtergrond van die bestaan van ander volke (hier in die sin van ‘nasies’) in die wêreld. J.J.K. verwys dus met die woorde “die stem van die bloed” na die voortbestaan van die blanke Afrikaanssprekende as groep – soos dit in *Die dieper reg* na vore tree.

Die vraag is of Louw die begrip *bloed* in dokument 2.AO.13 wel in *Die dieper reg* gebruik in die sin van ‘voortbestaan’, soos ek pas aan die hand van die resensie afgelei het. Die verwysing na “die emosionele dryfveer wat die werk laat ontstaan het” (dokument 2.AO.13) laat blyk dat daar moontlik 'n verband tussen *voortbestaan* en *bloedsbesef* kan bestaan.

Die eerste verwysing in die teks na “bloed” is wanneer Voorspraak die Trekkers verdedig teen Aanklaer se beskuldiging dat hul trek opstand teen die wettige gesag was, dat hulle wetteloos opgetree het en dat hul diepste motivering hebsug en grondhonger was (bladsy 16). Hierop antwoord Voorspraak dat hul diepste dryfveer vryheid was, dat hulle gehoorsaamheid aan die drang na vryheid 'n gehoorsaamheid was aan hul “bloed se stem” (bladsy 17). Benewens 'n verwysing op bladsy 18 verwys Man op bladsy 22 weer na vryheid:

Die stem van vryheid was U stem
wat ons moes volg.

.....
U, Heer, was in ons bloed

1936: “Nic deur frases, nie deur die vurigste retorika, nie deur geleentheidsgedigte by elke volksgebeurtenis nie, maar deur die volkome skoonheid sal hy [die kunstenaar, J.L.C.] sy saak dien.” Ook die woorde, “selfs voor hy nog 'n ryk kultuur het wat dit kwansuis sou kon regverdig”, in die aanhaling uit dokument 2.AO.13, kan geïnterpreteer word as 'n vroeë aanduiding van die dramaturg se estetiese nasionalisme, soos Degenaar (1976) dit genoem het. Laasgenoemde verteenwoordig uiteindelik 'n wegbeweg van keiharde nasionaal-sosialisme.

en in ons wil
toe ons die vreemde land gedaag het

Die klemverskuiwing in die aanhaling op bladsy 22 ten opsigte van die begrip *bloed* is dat Man nou die verantwoordelikheid vir hul vryheidsdrang aan God oordra. Die implikasie is dat hul daad nie vooropstaan nie, maar sy aanleidende oorsaak: God se wil wat in die Trekkers se bloed aanwesig was en wat die aanleiding was tot hul wil om te trek. Al is God die aanleiding tot hul daad – in die drang na vryheid – het Hy egter nie die opdrag gegee dat hulle moet trek nie. Vir die besluit om te trek is die Trekkers self verantwoordelik – 'n illustrasie van die opvatting dat die mens 'n wese met vrye wilsbeskikking is.³ Dit is op grond van die Trekkers se wilsbeskikking dat 'n panteïstiese lesing van die teks onaanvaarbaar is. God was in die eerste plek nie in hul daad teenwoordig nie, maar in hul wil om te trek.

Hierdie interpretasie stem ooreen met die lesing wat Van der Walt (1985) aan die regsdenke in *Die dieper reg* gee. Hy is van mening dat die teks deur die natuurreg beïnvloed is. Volgens die natuurreg bestaan daar, onafhanklik van mense en menslike opvattinge, 'n natuurlike regsorde wat sy wortels het in die menslike geloof in 'n bo-menslike, Goddelike gesag wat menslike handeling toets en rig (Van der Walt, 1985:8, 10). Hiermee sluit Van der Walt aan by Royce se interpretasie van “the Absolute Knower” (Smith, 1967:226), waarna ek in 'n vorige afdeling (1.1) verwys het.

Deur van die grondslae van die natuurreg gebruik te maak is dit dus moontlik om af te lei dat die Trekkers se bloedsbesef, hul wil tot vryheid, 'n fundamenteel menslike eienskap is wat in die Godheid setel. Nogtans ontnem die natuurreg nie die Trekkers hul vrye wil nie, en moet hulle steeds die verantwoordelikheid dra vir hul besluit om te trek. Hieruit word dit duidelik dat die interpretasie van *bloed* in die teks algaande deel word van die besinning oor die aard van die Voortrekkers se reg om na vryheid te trek. Gevolglik ontstaan die vraag wat die verband is tussen die interpretasie dat *bloed* die onderskeiding van *vryheid* verwerf en die Klaagsang, wat, volgens dokument 2.AO.13, die “emosionele dryfveer” van die werk is.

Die verband word deur die versugting in die woord “daad” in die Klaagsang gelê (bladsy 20):

---

³ Ondersteuning vir hierdie opvatting by Royce vind ek in Smith (1967:228; reeds bo binne verband aangehaal) se samevatting van die konsep “loyalty to loyalty”. Die betrokke gedeeltes dui daarop dat die *self* uit vrye wilsbeskikking handel: “the self can solve” en “the self can acknowledge”.

Sal nooit 'n magtige skoonheid kom
oor jou soos die haelwit somerwolk
wat uitbloeï oor jou donker berge,
en nooit in jou 'n *daad* geskied
wat opklink oor die aarde en
die jare in hul onmag terge;

[My kursivering.]

Dit is uit 'n invoeging in dokument 2.AO.13 bekend dat Louw die Klaagsang laaste geskryf het. As gevolg daarvan verkry die woord “daad” 'n prospektiewe aard, wat gekoppel word aan die Trekkers se optrede en daarom 'n uitvloeisel daarvan is. Omdat die gedeelte waarin die woord “daad” voorkom 'n retoriese vraag is, kan die prospektiewe aard van “daad” as 'n vraag geformuleer word, naamlik: sal die Voortrekkers se nageslag in hierdie land bly voortbestaan?

Op daardie vraag gee Man op bladsy 24 die antwoord: “ ... ons weet ... dat ons daad in hierdie land moet bly ... ”. Die woord “moet” is veelseggend omdat dit 'n gesindheidsverandering by die Trekkers weerspieël (Van Rensburg, 1975:213-215). Nie net is dit 'n aanduiding daarvan dat die aankomelinge in die Saal van Geregtigheid met minder skroom vervul is nie, maar ook dat Man die uitspraak van die Stem van die Geregtigheid in die vooruitsig stel. Hy begin om in te sien dat hul daad voor God se geregtigheid 'n mate van verdienste mag hê (vergelyk die Koor van Voortrekkers se woorde op bladsy 27: “Voor U is alle dade klein”). Maar, daardie verdienste is óók die gevolg van Goddelike genade (bladsy 27: “Hoe sal ons voor U staan of dank ... Verborgte Goedheid, wat ons daad / laat oplans ... ”).

Man se skemerende besef word gevolg deur Vrou se triomfantelike (bladsy 24):

Ek is die bloed wat deur die jare gaan,
geslagte aan geslagte bind, die vrou;
en in my kring van liefde, blydschap, hoop
en baie pyn, bestaan 'n volk onsterflik
solank hy daardie bloed wil suiwer hou
bo wins en ydel woorde en medely.

In haar woorde het “bloed” die onderskeiding van die voortsetting van die Trekkers se nageslag. Die woorde “daardie bloed” slaan op Vrou en Jongeling as verteenwoordigers van die Trekkers en hul nageslag (vergelyk die metafoer “Ek is die bloed”). Daardie “bloed” (Trekkers en hul nageslag) moet suiwer bly van “wins en ydel woorde en medely”. Dit kom daarop neer dat “wins en ydel woorde en medely” sake is wat die nageslag van die Trekkers in botsing sal bring met die Goddelike geregtigheid, wat die etiese grond vir hul vryspraak is. In die aanhaling is daar dus nie sprake van die vooropstelling van rassesuiverheid nie, in

die sin dat blank teenoor nieblank staan of selfs Afrikaanssprekende teenoor Engelssprekende.

Omdat die Trekkers se wil en daad slegs hulle, en slegs hulle nageslag, met die land verbind, geld die afleiding dat “bloed” in *Die dieper reg* dui op volksverbondenheid. Wat die aard van dié verbondenheid is, word nie ondubbelsinnig in die teks uitgespel nie. Gevolglik verteenwoordig dit 'n oop plek, wat self deur die feesgangers na die geleenthede ter viering van die honderdjarige herdenking van die Groot Trek ingevul moes word.

Bostaande interpretasie van “bloed” dra onmiskenbaar die stempel van eksklusiwiteit: dit is omdat slegs die Trekkers, húl nageslag en húl Goddelike lotsbepaaldheid in die teks figureer. Hierdie visie moet, vanuit die perspektief van meer as vyftig jaar later, as beperkend voorkom, omdat dit nie met die verskeidenheid van bevolkingsgroepe in die land rekening hou nie. Dit sal dus nie vreemd wees nie indien persone, wat hulself nie as deel van die Trekkers se nageslag beskou nie, én gegewe die huidige sosio-politieke klimaat, aan *bloed* 'n negatiewe konnotasie heg.

Tog vra daardie visie, indien dit geplaas word teen die 1938-agtergrond, vir filosofiese en historiese begrip. Pakendorf (1990:39) stel dit soos volg:

Dit is veral nodig om die historiese konteks van Louw se simpatie met fascistiese denkrigtings te relativer. Die ideologiese stryd van die jare dertig het om die verkryging van politieke mag gegaan, maar dit was ook, en in die eerste plek, 'n massale ekonomiese opheffingstaak wat die verarming en proletarisering van die toenemende aantal stedelike Afrikaners moes verhinder. ... Dit is belangrik om te besef dat hierdie denkrigting nie op sigself fascisties is nie, maar dat dit vanuit 'n ouer tradisie kom, in die loop van die 19e eeu vanuit verskillende rigtings aangevul word en eers na die Eerste Wêreldoorlog tot die tipiese eklektiese *Weltanschauung* van die fascisme verwerk word.

In hierdie verband is Van Wyk Louw dus ook 'n kind van sy tyd. Om egter af te lei, soos Du Plessis (1993) doen, dat “Louw ... min of geen werklik historiese bewussyn (het) nie” is om nie rekening te hou met die verdere ontwikkeling van 'n historiese bewussyn in sy dramatiese (vir die doel van hierdie bespreking) oeuvre nie.

Veral *Die pluimsaad waai ver* vertoon 'n tipe inklusiwiteit wat in *Die dieper reg* ontbreek. Dit word in die besonder in daardie drama geïllustreer deur die vereenselwiging van Hannay en Wauchope met Suid-Afrika, veral op grond van hul dapperheid. Dit beteken egter nie dat Louw hom in sy latere kritiese en skepende werk vir 'n ongekwalifiseerde inklusiwiteit oopgestel het nie. Dit blyk onder andere uit die voorwoord wat hy geskryf het vir D.P. Botha se *Die opkoms*

van ons *Derde Stand*, waarin hy as vertrekpunt verwys na “die Afrikaner” (waarby hy die sogenaamde Bruinmense insluit) en “Afrikaner- en Suid-Afrikaanse nasionaliste” (Louw, 1986b: 623). Hierdie voorwoord is geskryf nadat Louw uit Europa teruggekeer het. Gevolglik is dit nie onwaarskynlik nie dat sy verblyf in Europa daartoe bygedra het dat sy mening oor die samestelling van ’n volk verander het. *Die pluimsaad waai ver* is ook geskryf nadat hy uit Europa teruggekeer het.

4. Resepsie

Die dieper reg het vanuit die staanspoor uiteenlopende reaksie ontlok. Daardie meningsverskil het veelal verband gehou met verskillende interpretasies wat aan die regsprobleem geheg is.

4.1 Vroegste resepsie

Sommige resensente het die waarde van die regsgedagte in die stuk nie raakgesien of na waarde geskat nie. So beklemtoon G. Dekker (*Die Huisgenoot*, 9 September 1938) bloot die sogenaamde panteïstiese aard van die teks. In sy *Die Volkstem*-resensie van Oktober 1938 beklemtoon M.S.B. Kritzinger die koordigse godsdienstig-nasionale opset, maar bring die Trekkers se daad nie duidelik in verband met die regsgedagte nie.

Teenoor bostaande evalueringe staan die resensies deur J.J.K. in *Die Volksblad* van 6 Augustus 1938, S. Ign. Mocke in *Die Brandwag* van 19 Augustus 1938, en H.A. Mulder in *Die Suiderstem* van 16 Augustus 1938. J.J.K. verduidelik dat “(d)ie suiwerheid en eenvoud van ’n opregte daad en getrouheid aan die stem van die *bloed* ... deur die digter aangemerkt [staan] as die voorwaardes vir voortbestaan in ewige *reg*” (my kursivering). Hy verklaar egter nie die beklemtoonde kernwoorde in die aanhaling nie. In sy resensie haal Mocke passasies uit die teks aan wat betrekking het op die aard van die *reg*. Verder bring hy die regsbegrip in die teks in verband met wat hy die “wesentlike betekenis van die *Trek*” noem, naamlik:

... sy diepere menslike waarde, die plek wat hy inneem, as ’t ware in die ongeskrewe ontwikkelingsgeskiedenis van die menslike gees, van sy *geregtigheidswaardes*, sy *sedelikebeginsels*, waarvan die geskiedenis tog maar in die eerste en laaste instansie die uiterlike voorstelling is.

[My kursivering.]

Met hierdie woorde probeer Mocke om universaliteit aan die kernidees van *Die dieper reg* te verleen wat dit, uitgaande van veral my verwysing na die sosiale basis van Royce se “loyalty to loyalty” (kyk 1.1, bo), nie besit nie. Dit is omdat die sosiale basis van die drama te eksklusief is.

In bostaande resepsieverslae kom 'n aantal gemene delers voor wat terug te voer is na Royce se opvatting: daad, bloed, reg. In sy resensie voeg Mulder die *wil by*, en vat daarmee die kern van die regsprobleem in *Die dieper reg* raak:

Die Voortrekkers word aangeneem, nie om hul reg nie (die aardse “reg” is nie 'n ding waarop 'n mens voor God kan pleit nie), maar om hul suiwer wil. God is aanwesig in die suiwer daad ..., aldus die slotwoorde.

Hy wys ook op die onderskeid wat die titel ten opsigte van die reg van die mens en die reg van God tref. Die meeste van hierdie sake het in die latere resepsie van die werk verdere aandag ontvang.

4.2 Latere resepsie

Die latere resepsie van *Die dieper reg* val breedweg in drie hoofgroepe uiteen. Verteenwoordigers van die hoofgroepe is D.J. Opperman in sy *Digtters van Dertig* (1973, eerste druk 1952), F.I.J. van Rensburg in sy *Sublieme ambag* (1975) en Gerrit Olivier in sy *N.P. van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek* (1992).

Opperman (1973:209) verbind sy vernaamste uitsprake in verband met die regs-gedagte aan die titel:

Van die titel moet ons reeds aflei dat daar sprake van twee verskillende regsopvattinge is, naamlik 'n dieper reg en 'n reg wat dan deur implikasie vlakker sou wees. Hierdie dieper reg groei uit die vitalisme en irrasionalisme, 'n mens sou dit 'n eksistensiële regsopvatting kan noem, waar die daad self sy eie regsgeldigheid in hom opgesluit hou. ... Hierdie regsopvatting word gehuldig deur die Voorspraak, die Trekkers ... en die Geregtigheid self. ... Die Aanklaer ... huldig die “vlakker” regsopvatting ... 'n regsopvatting wat nie los en volstrek daarteenoor wil staan nie. 'n Mens sou dit die regsopvatting van die rasionalisme kan noem, of onvriendeliker, 'n meganistiese regsopvatting ...

Uit wat ek reeds in hierdie bespreking oor die regs-gedagte gesê het, behoort te blyk dat Opperman se onderskeid tussen 'n “dieper reg” en 'n “vlakker reg” aanvaarbaar is, maar gekwalifiseer moet word. Soos ek reeds uitgewys het, is daar in *Die dieper reg* nie sprake van 'n ‘eksistensiële regsopvatting’ nie, omdat die regsgeldigheid van die Trekkers se optrede nie panteïsties in die daad opgesluit is nie. Die Trekkers se daad besit, volgens die teks, regsgeldigheid omdat dit ooreenstem met God se wil en genade, en met inagneming van die mens se vrye wilsbeskikking en (gevolglike) verantwoordelikheid.

Waarom noem die titel dan 'n *dieper reg*, en nie die *hoogste reg* nie? Op hierdie vraag geld twee antwoorde.

Vir Van Rensburg (1975:211) slaan die woord “dieper” daarop dat God die handelende subjek is wat dieper kyk om te sien of die Trekkers waarlik aan sy roeping voldoen het. Met ander woorde, die Goddelike Geregtheid moet oordeel of hul daad, in natuurregtelike sin, suiwer was. Omdat die Stem van die Geregtheid se uitspraak “op die Skrif” (Van Rensburg, 1975:212) gegrond is, is dit van 'n hoër natuurregtelike ordening. Die woord “dieper” in die titel gryp dus na 'n natuurregtelike fundering (vergelyk Van der Walt, 1985:11-12, die aanhaling onder) terug. Hieruit blyk reeds die aansluiting by Royce se opvatting oor die verhouding tussen die “self” en die “Absolute Knower”. Die begrip *Absolute Knower* kom ooreenkom met die begrip *God*.

Die tweede verklaring hou, in aansluiting daarby, weer eens met die natuurreg verband. Van der Walt (1985:11-12) verduidelik die betrokke natuurregtelike beginsel soos volg:

Ek meen dat die ewige, menslike soeke na bomenslike waardes ter beoordeling van sy handel en wandel en die teenstelling tussen menslike normas en ordes teenoor bomenslike, Goddelike voorskrifte – iets wat so pertinent deur die eeue wetenskaplike uitdrukking gevind het in die Westerse natuurregseleer – 'n duidelike weerklank in *Die dieper reg* vind. Die begrip “reg” word inderdaad in 'n natuurregtelike, hiërargiese sin van 'n “hoër” en “laer” regsordening gebruik. Die “dieper reg” verwys na 'n “hoër” regsordening, nl. die beginsels en waardes van 'n absolute, Goddelike geregtigheid; die “Stem van die Geregtheid”, wat die oordeel moet vel, spreek “reg” uit hoofde en op grond van die beginsels van hierdie “dieper” regsorde. Dit is duidelik dat hierdie “hoër” regsordening verwys na die beginsels van die Goddelike geregtigheid. Op 'n “laer” vlak staan die gewone of normale mensgeskepte regsordening. Die uitspraak word nie direk hierop baseer nie, maar op 'n “hoër” of “dieper reg” wat voldoen aan die eise van die Goddelike geregtigheid. In streng juridiese sin sou 'n mens kon praat van enersyds 'n hoër natuurregtelike ordening van die beginsels van Goddelike geregtigheid en andersyds van die normale, positiewe (of geldende) regsorde in terme waarvan die reg- of onregmatigheid van 'n volkstrekk beoordeel sou kon word.

Om gevolglik in *Die dieper reg* 'n teenstelling af te lei waarin ongekwalifiseerde irrasionalisme en vitalisme sonder meer teenoor rasionalisme (Van der Walt se verwysing na die positiewe reg) staan, is vals. Dit is wel so dat Aanklaer se aantygings op die positiewe reg berus en daarom rasideel genoem kan word. Die Stem van die Geregtheid se uitspraak berus egter, na aanleiding van die teks, op Goddelike geregtigheid, wil en genade.

Teen hierdie agtergrond wil *Die dieper reg* sê dat die daad om te trek deur die Voortrekkers se bloed, hul sin vir vryheid, ingegee is. Daardie sin vir vryheid is 'n onvervreembare menslike eienskap, wat, volgens die natuurreg, in die Godheid

setel. God plaas dus die wil tot vryheid in die Trekkers, maar hulle dra – as mense met 'n vrye wilsbeskikking – self die verantwoordelikheid vir die wyse waarop hulle daardie vryheid gebruik. In *Die dieper reg* moet hulle dan die oordeel oor hul dade van die Stem van die Geregtigheid verneem.

Bostaande interpretasie moet egter ook geplaas word teen die agtergrond van Louw se opstel “Die ewige trek”.

4.3 “Die ewige trek”

In Oktober 1938 skryf Louw die opstel “Die ewige trek”, wat direk betrekking het op die regsprobleem in *Die dieper reg*. Die vertrekpunt van die opstel is die vraag na die grond vir die aanspraak van 'n klein groep mense, soos die nageslag van die Trekkers, op voortbestaan. “Die ewige trek” moet as 'n aanvulling tot *Die dieper reg* beskou word, te meer omdat dit geskryf is in die tydperk net nadat die koordig geskryf is en dieselfde grondstof behandel.

Louw (1986a:95) verduidelik in “Die ewige trek” dat 'n klein volk op voortbestaan aanspraak kan maak as hy die regte verhoudings handhaaf in die magstryd tussen groot volke. 'n Tweede aanspraak op voortbestaan is op grond van die groeipie se wil tot volk-wees. Uit die wil tot volk-wees spruit die daad voort, wat beteken dat die volk se voortbestaan “daaglik nuut deur sy wil en daad geskep moet word” (1986a:101). Hoe 'n klein volk sy voortbestaan daaglik moet skep, word in dokument 2.V.25 verduidelik:

... maar dis eers die vlam van die ideaal [d.w.s. die wil om volk te wees, J.L.C.] wat almal saamsweis; 'n ideaal so sterk dat hy nie los staan van die daad nie, maar gedurig onvermydelik die daad met hom saamsleep. Die ideaal is nie bloot 'n intellektuele aanskouing nie: dit is intellektueel, emosioneel & aktief, dit is *lewe* & dus feitlik nie oplosbaar nie. Dit moet geleef word.

Met verloop van tyd kom die groep, retrospektief beskou, voor keerpunte te staan, waarvan Louw drie in die lewe van die Afrikanervolk onderskei, naamlik die Groot Trek, die Anglo-Boereoorlog en die keuse om Afrikaans of Nederlands as skryf- en kultuurtaal te aanvaar. Hy (Louw, 1986a:99) noem die volgende kenmerke van 'n keerpunt: “die waagspel van die keuse, die volkome ewewig van die argumente wat vir albei rigtings [van die keuse, J.L.C.] aangevoer kan word, 'n ewewig wat deur geen redelike oortuiging verander kan word nie”.

Omdat die volksmassa in so 'n situasie selde redelik besluit, moet 'n mens jouself afvra of 'n besluit nie ook op grond van die reg of billikheid of 'n beginsel geneem kan word nie. In sulke krisisse, sê Louw (1986a:100), is die reg egter “net so fyn gebalanseerd ... as die praktiese argumente”. Wanneer die groep in 'n krisis dus

vanuit sy wil tot volk-wees tot die daad oorgaan, kan hy hom ewe veel op die reg beroep. Die dramaturg vervolg:

Dit is geen relativisme nie. Daar is 'n ewige en onveranderlike regsïdee in die sake van 'n volk sowel as van 'n individu, 'n "ïdee" wat aan alle regte handeling uiteindelik hul waarde gee; dit is *die volstreckte Reg* waarna die grootste denkers van alle tye opgesien het soos na 'n koue, onbereikbare sneepunt van die denke. Maar dié staan nêrens klaar en enkelsinnig op aarde geskrywe nie. Dit is alleen 'n inhoudlose begrip, 'n sneepunt wat oor alle dale en klowe glans, maar wat ons nooit bereik nie; en die "reg" wat ons as mense ken, is so verwickeld en verward soos alles in die lewe. Ons ken alleen *tallose konkrete "regte"*, wat self weer teen mekaar bots, en wat teen mekaar opgeweeg kan word.

[My kursivering.]

In die aanhaling onderskei Louw twee soorte reg, naamlik "die volstreckte Reg" en "tallose konkrete 'regte'". Uit sy beskrywing van "die volstreckte Reg" kan afgelei word dat hy daarmee na die natuurreg verwys. Dié afleiding word bevestig deur Cicero (aangehaal deur Van der Walt, 1985:9) se omskrywing van die natuurreg:

Daar is 'n ware reg, wat dieselfde is as die natuurlike rede, 'n reg ooreenstemmend met die natuur, uitgestort in die siel van alle mense, 'n onveranderlike en ewige reg, wat maan en beveel tot pligsvervulling en die mense waarsku teen en afskrik van kwade praktyke; dit kan deur geen senaat en geen volk afgeskaf word, is dieselfde in Rome as in Athene, heers oor alle volke en in alle tye; uitvinder, vassteller en gewer daarvan is God.

Naas die volstreckte reg, die natuurreg, staan "tallose konkrete 'regte'". Daardie regte hoort tuis onder die noemer van die positiewe reg, waarvan Aanklaer in *Die dieper reg* uitgaan. Op grond van die positiewe, rasonele reg is dit moontlik om die Trekkers van wetteloosheid, grondhonger, opstand, ensovoorts te beskuldig – beskuldigings wat werklik, histories, teen die hulle ingebring is (vergelyk Van Jaarsveld, 1979:51, 59).

Daardie rasonele reg is egter relatief, omdat dit moontlik is om op dieselfde rasonele basis te argumenteer ten gunste van die Trekkers se daad om te trek. Uys Krige het, in reaksie op die publikasie van "Die ewige trek", in die hoofartikel van *Die Brandwag* van 17 Februarie 1939 van so 'n rasonele benadering gebruik gemaak. Krige verwys as 'n voorbeeld na Piet Retief. Syns insiens het Piet Retief besluit om te trek omdat hy rasoneel ingesien het dat die verwoesting van eiendom aan die Grens nie kan voortgaan nie, en omdat daar oorkant die Grootrivier leefruimte was.

Dit is op daardie ewig van argumente wat Louw in dokument 2.AO.6.2 wys. Dokument 2.AO.6.2 is die middelste en volledigste een van drie dokumente,

waarin die dramaturg sy reaksie op Uys Krige se hoofartikel beplan het. Kom 'n groep mense voor 'n krisis te staan, besluit die lede daarvan individueel en intuïtief oor hul optrede. Retrospektief beskou, wil dit voorkom of die besluit om te trek 'n kollektiewe, rasonele besluit was, gegrond op die wil tot volk-wees.

Dié volksbesluit is in der waarheid gekwalifiseerd irrasioneel, soos Louw in dokument 2.AO.6.2 aan Krige toegee:

En nou kom die plek waar Krige gelyk het met sy beskuldiging: waar die *daad* voortkom uit daardie ewewig. Dít glo ek altyd [deurgehaal, J.L.C.] is 'n irrasionele gebeurtenis. (Maar 'n irras. daad [deurgehaal en vervang met "iets", J.L.C.] wat die redelikste v. ons elke dag doen).

Laer af op dieselfde bladsy kwalifiseer Louw sy begrip van *irrasioneel* soos volg:

- (b) "Kosmiese" (?) beteken: dis dié wat ek hier gebruik alogiese; driftelewe

Hy vervolg:

1. Ek glo wel dat die irras. magte die [invoeging: "vernaamste (hoewel nie enigste)", J.L.C.] stootkrag id geskied. is.

As voorbeelde van daardie stootkrag noem hy:

(Honger, mag, geslag, gelding) ... 3. Oorgang tot daad [invoeging: "die skepping van iets nuuts", J.L.C.], netso ook wanneer voorafgaande beraadslagings "redelik" was.

Dit is opmerklik dat die begrip *geregtigheid* nie in dokument 2.AO.6.2 ter sprake gebring word nie. Die implikasie daarvan, gekoppel aan bostaande interpretasie van die betekenisveld van die begrip *irrasioneel*, is dat daar uit die verduideliking in die dokument geen duidelike etiese eis spreek nie. Dit kom daarop neer dat die *wil* en *daad* sy eie reg skep, wat slegs implisiet na die natuurreg sou kon verwys indien dit as *suiwer* gekwalifiseer word. So 'n verwysing kom wel op bladsy 102 (Louw, 1986a) van "Die ewige trek" voor.⁴ Omdat geregtigheid in hierdie geval (in teenstelling met *Die dieper reg*) egter nie ter sprake kom nie, kan die daad nie op grond van die natuurreg geregtig word nie.

---

⁴ "En binne hierdie groep wat leiding gee, is daar twee soorte mense wat soos hand en oog vir die volk is: daar is mense van die *daad*, soms die pragtige dwepers en dwase, *by wie die wil suiwer en enkeld is*; wat fimaal kan kies en in een koers sonder twyfel en verdraagsaamheid kan deurdryf, maar hulle is ook die mense wat die volk kan verdeel en in uiteenlopende rigtings lei juis omdat hulle altyd net een rigting en een reg sien" (my kursivering).

Op grond van bostaande uiteensetting kan daar gevolglik minstens twee verskille tussen die opstel “Die ewige trek” en die geleentheidstuk *Die dieper reg* ten opsigte van hul kernidees aangeteken word. Die eerste is dat daar, op grond van die toeligtig in dokument 2.AO.6.2 oor die irrasionele aard van 'n volk se besluitneming, in “Die ewige trek” geen duidelik etiese basis vir daardie besluite is nie. Die tweede vloei daaruit voort, naamlik dat die nageslag van die Trekkers aanspraak kan maak op voortgesette bestaan in die land op grond van hul irrasionele besluitneming, in wese dus op eksistensiële grond.

5. Ten slotte

Die kernidees in “Die ewige trek” en *Die dieper reg* stem dus nie met mekaar ooreen nie. Hierdie verskille hou ook verband met die dramaturg se verwysings na die *daad en geregtigheid* in die “Inhoud” (bladsy 9) van die geleentheidstek. In die gepubliseerde teks lui die betrokke gedeelte soos volg:

Die geregtigheid is ingewikkeld, maar die daad is eenvoudig; en die geregtigheid self is nie iets wat oneindig hoog bo die mens en sy drifte in 'n ander ryk bestaan nie, maar word ewig van nuuts af op vreemde wyse uit drif en daad *en die wil wat rein streef*, geskep.

[My kursivering.]

Olivier (1989:39) bring die woorde, “die wil wat rein streef”, in verband met Van Rensburg (1975:210) se verklaring dat die Trekkers vrygespreek word op grond van hul suiwer wil. Hy lewer die volgende kritiek op Van Rensburg se interpretasie:

Van Rensburg verdedig die kontradiksies in die drama deur te sê dat nie die *blote* daad nie, maar die *suiwer* daad vrygespreek word. Die vraag wat egter dan ontstaan, is hoe die suiwer daad van die blote daad onderskei kan word as die Geregtigheid geen konkrete beginsels in ag neem nie en sy oordeel slegs op die ideële ooreenkoms tussen die menslike daad en die Goddelike Daad baseer.

[Sy kursivering.]

Olivier se kritiek is geldig, maar moet (soos ek reeds aangevoer het) geplaas word teen die agtergrond van die invloed wat Royce en die natuurreg op die teks gehad het. Sy kritiek op die ideologiese beïnvloeding wat van die werk se historiese, hoofsaaklik Europese agtergrond uitgegaan het, sluit inderdaad aan by die waarde wat Royce (1971:292) aan die sosiale basis van lojaliteit aan lojaliteit heg. In hierdie verband speel die feit dat *Die dieper reg* 'n geleentheidsdrama is egter ook 'n rol.

'n Inherente kenmerk van dramas is dat hulle opvoeringsgerig is. Dié kenmerk het besondere gevolg vir die geleentheidsdrama: die geleentheidsdramaturg is

gevoelig vir die gehoor se verwagtinge in verband met sy werk. Waarop dit neerkom, is dat die aard van die gehoor 'n invloed uitoefen op die geleentheids-werk. Dit wil voorkom of hierdie koordig se religieuse basis daardeur gerig is. Bloot die agtergrond waarteen die handeling afspeel, naamlik die Saal van die Ewige Geregtigheid, gee 'n aanduiding daarvan en sluit daarmee ook aan by die religieuse basis van lojaliteit aan lojaliteit (Royce, 1971:327).

'n Aanduiding van die religieuse basis van die werk, en die resepsie daarvan, kom voor in 'n gedeelte van die brief (dokument 2.K.1.47.29) wat W.E.G. Louw op 25 September 1938 aan die dramaturg geskryf het nadat Van Wyk Louw aan hom 'n eksemplaar van *Die dieper reg* gestuur het:

'n Sekere tweeslagtigheid sal jy egter self daarin moes gevoel het: ek bedoel die teenstelling tussen die Christendom van die trekkers en jou eie geloof. Op gevaar af dat jy my weer van duistere Joodse metafisika sal beskuldig moet ek jou daarop wys dat ons volk en ook die trekkers, na my insig, juis baie sterk die gevoel van 'n "abstrakte" geregtigheid besit, wat "hoog bo die mens en sy drifte in 'n ander ryk bestaan". Hulle het 'n vaste norm – noem dit die Wet as jy wil – waarvolgens hulle na hulle vermoë en in die verligting van die genade deur Jesus Christus probeer oordeel. Uit hierdie insig vloei vir hulle die daad voort – soos jy tereg sê, eenvoudig, omdat dit ooreenkomstig die wil van God is.

[My kursivering.]

W.E.G. Louw se oortuiging dat die Trekkers vanuit 'n "gevoel van ... geregtigheid" en die "norm ... van die Wet" gehandel het, moet, vanuit die perspektief van meer as vyftig jaar later, as 'n historiese, beperkte aanname in verband met die religieuse, dit wil sê morele, basis van die teks beskou word. Die rede vir hierdie mening is dat die mate van eksklusiwiteit wat uit die teks van *Die dieper reg* spreek, daardie morele norme verbreek. Laasgenoemde word soos volg deur Royce saamgevat (1971:292); vergelyk die volledige aanhaling bo in die bespreking onder 1.1): "My cause, therefore, gives me, of necessity fellow servants, who with me share this loyalty, and to whom this loyalty, if complete, is also a supreme good." Juis dié verbreking bevestig Olivier (1992:35) se verdoemende gevolgtrekking: "Niks in hierdie drama verset sig teen die interpretasie dat die Geregtigheid die stem van 'n irrasionele en immorele God is nie."

Bibliografie

- Degenaar, Johannes. 1976. Die politieke filosofie van N.P. van Wyk Louw 1. *Standpunte* 121, 29(1):21-34.
- Dekker, G. 1938. 'n Digwerk oor die Voortrekkers. *Die Huisgenoot*, 9 September.
- Dokumentasiesentrum. 1988. Katalogus van dokumente in die N.P. van Wyk Louw-versameling. Stellenbosch: Universiteitsbiblioteek.

- Du Plessis, Bertie. 1993. 'n Laaste baken verkrummel: N.P. van Wyk Louw se reputasie as suiwere denker in die gedrang. *Boeke-Beeld*, 3 Mei.
- Fuller, B.A.G. 1981. Royce, Josiah. In: Runes, D.G. (ed.). *Dictionary of Philosophy*. Littlefield : Adams. p. 274.
- J.J.K. 1938. Resensie. *Die Volksblad*, 6 Augustus.
- Krige, Uys. 1939. Cogito, ergo sum. *Die Brandwag*, 17 Februarie.
- Kritzinger, M.S.B. 1938. Resensie. *Die Volkstem*, 1 Oktober.
- Louw, N.P. van Wyk. 1978. *Die dieper reg: 'n spel van die oordeel oor 'n volk*. Kaapstad : Tafelberg.
- Louw, N.P. van Wyk. 1986a. *Versamelde prosa 1*. Kaapstad : Tafelberg.
- Louw, N.P. van Wyk. 1986b. *Versamelde prosa 2*. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Mocke, S. Ign. 1938. Resensie. *Die Brandwag*, 19 Augustus.
- Mulder, H.A. 1938. Resensie. *Die Suiderstem*, 16 Augustus.
- Neethling-Pohl, Anna. 1974. *Dankbaar die uwe*. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Olivier, Gerrit. 1989. Die daad binne die geskiedenis: N.P. van Wyk Louw en Afrikaner-Nasionalisme. *Die Suid-Afrikaan*: 38, 39, 42, Desember.
- Olivier, Gerrit. 1992. *N.P. van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek*. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Opperman, D.J. 1973. *Digters van Dertig*. Kaapstad : Nasou.
- Pakendorf, Gunther. 1990. Simpatie met fascisme vra historiese begrip: Van Wyk Louw in perspektief. *Die Suid-Afrikaan*: 39, 40, 44, April.
- Royce, Josiah. 1971. *The Philosophy of Josiah Royce*, edited and with an introduction by J.K. Roth. New York : Thomas Y. Crowell.
- Smith, John E. 1967. Royce, Josiah. In: Edwards, Paul (ed.). *The Encyclopedia of Philosophy*, volume 7. New York : Macmillan. p. 225-229.
- Van der Walt, J.C. 1985. *N.P. van Wyk Louw: enkele konsekwensies vir die regsdenke*. Johannesburg : Randse Afrikaanse Universiteit. (N.P. van Wyk Louw-gedenklesing nr. 15.)
- Van Jaarsveld, F.A. 1979. *Die evolusie van apartheid en ander geskiedkundige opstelle*. Kaapstad : Tafelberg.
- Van Rensburg, F.I.J. 1975. *Sublieme ambag: beskouings oor die werk van N.P. van Wyk Louw 2*. Kaapstad : Tafelberg.

Argivale bronne (J.S. Gericke-biblioteek, Universiteit van Stellenbosch) – kyk Dokumentasiesentrum (1988)

- 2.AO.6.2 Die onredelikheid van die geskiedenis/wêreld. Holograaf.
- 2.AO.13 Vir 'n *Die Huisgenoot*-artikel oor *Die dieper reg*. Aantekeninge. Holograaf.
- 2.K.1.47.7 Brief van W.E.G. Louw gedateer 7 Julie 1936. Holograaf.
- 2.K.1.47.29 Brief van W.E.G. Louw gedateer 25-29 September 1938. Holograaf.
- 2.V.25 Oor die begrip *volk*: kort aantekeninge. Holograaf.
- 2.X.9 Aantekeningboek. Holograaf. 1939, Maart.

Universiteit van Suid-Afrika

